

ŚWIĘTOKRZYSKI WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR ZABYTEKÓW
W KIELCACH

ZRRiD.IR.5134.228.1.2024

Kielce, dn. 02.02.2024 r.

Decyzja Nr 10/B/2024

Na podstawie art. 91 ust. 4 pkt 4 i art. 36 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. z 2022 r., poz. 840) oraz § 12 ust. 1 i 2 Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2021 poz. 81) i art. 104 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (j.t. Dz. U. z 2023, poz. 775),

po rozpatrzeniu wniosku z dnia 15.01.2024 r., (wpłynął 26.01.2024 r.) złożonego przez ks. Pawła Staroszczyka, Proboszcza Parafii Rzymsko-Katolickiej pw. Św. Idziego opata w Zborówku, w sprawie wydania pozwolenia na prace konserwatorskie wraz z programami prac konserwatorskich,

Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach

POZWALA

**Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Idziego Opata w Zborówku, Zborówek 2,
28-133 Pacanów,**

na przeprowadzenie prac konserwatorskich w kościele parafialnym (działka nr ewidencyjny 188):
**przy barokowym ołtarzu głównym z 2 poł. XVII w., wraz z malowanymi skrzydłami
późnogotyckiego tryptyku z postaciami świętych Stanisława i Wojciecha oraz sceną
Zwiastowania oraz rzeźbami w retabulum ołtarzowym i późnobarokowym tabernakulum**

– według przedłożonego opracowania: „Program prac konserwatorskich Drewniany ołtarz główny z II poł. XVII w. z późnogotyckimi elementami z kościoła parafialnego pw. Św. Idziego Opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. świętokrzyskie)”, aut. mgr Marcin Gruszczyński, Rzeszów, styczeń 2024 r., opracowania stanowiącego opieczetowany załącznik do niniejszej decyzji

Termin ważności decyzji: do 31.12.2026 r.

Prace określone powyżej mogą być zrealizowane przez Parafię, pod warunkiem dotrzymania obowiązku kierowania nimi lub samodzielnego wykonania tych prac przez osobę spełniającą wymagania określone w art. 37 a ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku. Parafia ma obowiązek przekazania Świętokrzyskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków imienia, nazwiska i adresu tej osoby oraz dokumentów potwierdzających spełnienie przez nią wskazanych

powyżej wymagań, a także oświadczenie tej osoby o przyjęciu przez nią obowiązku kierowania tymi pracami albo samodzielnego ich wykonywania - **nie później niż w terminie 14 dni przed dniem rozpoczęcia prac, a w toku prac na 14 dni przed dokonaniem zmiany na inną osobę, spełniającą wskazane powyżej wymagania.**

Kierownik lub wykonawca prac zobowiązany jest do prowadzenia dokumentacji przebiegu prac i przekazania jej Świętokrzyskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Kielcach **w terminie do 3 miesięcy od dnia zakończenia tych prac.**

Postępowanie w sprawie wydanego pozwolenia może zostać wznowione, a następnie pozwolenie może zostać cofnięte lub zmienione (na podstawie art. 47 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) w wypadku wystąpienia w trakcie prac nowych faktów i okoliczności, mogących doprowadzić do uszkodzenia lub zniszczenia zabytku.

UZASADNIENIE

Ołtarz główny wraz z rzeźbami i malowanymi późnogotyckimi skrzydłami stanowiący wystrój i wyposażenie kościoła parafialnego pw. Św. Idziego Opata w Zborówku, wpisane są do rejestru zabytków ruchomych woj. świętokrzyskiego pod numerem rejestru 117B.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Stan zachowania wskazanych w orzeczeniu zabytków implikuje potrzebę przeprowadzenia działań, określonych w przedłożonych programach prac konserwatorskich.

Kompletny wniosek o pozwolenie na realizację tego zadania złożyła do ŚWKZ w Kielcach, Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Idziego Opata w Zborówku, dnia 26.01.2024 r., posiadająca tytuł prawny do zabytków. Dołączone do wniosku programy prac konserwatorskich są stosowne do stanu zachowania wskazanych w orzeczeniu grupy zabytków, są zgodne z zasadami sztuki konserwatorskiej.

W związku z powyższym mają zastosowanie powołane powyżej przepisy prawa.

POUCZENIE

Zezwolenie jest jednokrotne i nie może służyć do legitymowania się nim przy innych pracach.

Istnieje obowiązek niezwłocznego zawiadomienia Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w wypadku wystąpienia w trakcie prac konserwatorskich nowych faktów i okoliczności, mogących doprowadzić do uszkodzenia lub zniszczenia zabytku lub mających znaczenie dla jego stanu zachowania albo mających wpływ na zmiany w zakresie prowadzonych prac.

O rozpoczęciu prac Parafia zobowiązana jest zawiadomić Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach **w terminie 14 dni przed podjęciem działań oraz w terminie 7 dni przed zakończeniem prac**, celem dokonania ich formalnego odbioru końcowego.

Zgodnie z § 21 ust. 1 i 2 Rozporządzenia z 2 sierpnia 2018 r., zawiadomienia, o których mowa powyżej, przekazuje się pisemnie, za pomocą faksu lub za pomocą środków komunikacji elektronicznej w rozumieniu art. 2 pkt 5 ustawy z dnia 18 lipca 2002 r. o świadczeniu usług drogą elektroniczną (Dz. U. z 2017 r. poz. 1219 oraz z 2018 r. poz. 650). Wojewódzki Konserwator Zabytków udostępnia na stronie podmiotowej w Biuletynie Informacji Publicznej informacje o adresie poczty elektronicznej oraz o numerze faksu, na które przekazuje się zawiadomienia.

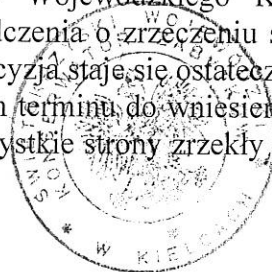
W sytuacji nie spełnienia warunku samodzielnego prowadzenia prac lub kierowania nimi przez osobę uprawnioną, ma zastosowanie art. 162 § 1 pkt 2 Kodeksu postępowania administracyjnego.

Od niniejszej decyzji służy stronom prawo odwołania się do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w Warszawie, za pośrednictwem Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach, ul. Ignacego Paderewskiego 34A, 25-502 Kielce, w terminie czternastu dni od daty jej doręczenia.

W trakcie biegu terminu do wniesienia odwołania strona może **zrzec się prawa do wniesienia odwołania** wobec Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach. Z dniem doręczenia organowi oświadczenia o zrzeczeniu się prawa do wniesienia odwołania przez ostatnią ze stron postępowania, decyzja staje się ostateczna i prawomocna.

Decyzja podlega wykonaniu przed upływem terminu do wniesienia odwołania, jeżeli jest zgodna z żądaniem wszystkich stron lub jeżeli wszystkie strony zrzekły się prawa do wniesienia odwołania.

Oplatę skarbową w wysokości 82 zł pobrano.

Świętokrzyski Wojewódzki
Konserwator Zabytków w Kielcach

mgr Joanna Modras

Otrzymują:

1. Parafia Rzymsko – Katolicka p.w. św. Idziego Opata w Zborówku, Zborówek 2, 28-133 Pacanów (+ *opieczutowany program prac konserwatorskich*)

2. a/a.

Do wiadomości:

3. Kuria Diecezji Kieleckiej, ul. Jana Pawła II nr 3, 25-025 Kielce

Świętokrzyski Wojewódzki
Konservator Zabytków w Kielcach

Załącznik do decyzji nr 10/18/2024
Świętokrzyskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków w Kielcach
z dnia 05.02.2024 r.
Znak ZRKiD.12.5124.228.1.2024

mgr Joanna Modras

KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
EWELINA I MARCIN GRUSZCZYŃSCY S.C.

ul. W. Świadka 1/15, 35-310 Rzeszów
NIP: 813 352 76 09, TEL. 602 294 131 | 602 494 826
konservacjadziel@gmail.com

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

**DREWNIANY OLTARZ GŁÓWNY Z II POŁ. XVII W. Z PÓZNOGOTYCKIMI
ELEMENTAMI Z KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. IDZIEGO OPATA
W ZBORÓWKU (GM. PACANÓW, WOJ. ŚWIETOKRZYSKIE).**

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
w KIELCACH
ul. Ignacego Paderewskiego 34 A
25-502 Kielce, tel. 41 330 18 00

OPRACOWANIE:

Marcin Gruszczyński

Marcin Gruszczyński
artyista plastyk
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
dyplom ASP Kraków nr 5764

Rzeszów, styczeń 2023 r. *2024 r. An.*

KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
EWELINA I MARCIN GRUSZCZYŃSCY S.C.
ul. W. Świadka 1/15, 35-310 Rzeszów
tel. 602-494-826, 602-294-131
NIP: 813-35-27-609, REGON 180280190

1. Charakterystyka obiektu.

Historia kościoła.

Pierwsza wzmianka o parafii w dzisiejszym Zborówku pochodzi z 1326 roku. Miejscowość nosiła wtedy nazwę Bansowa Episcopalis (Beszowa Biskupia), taką nazwę przytacza też w Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis (pol. *Księga beneficjów* lub *Księga uposażeń diecezji krakowskiej*) Jan Długosz. Według ks. Franciszka Lochmana, który wizytował w 1699 roku parafię, pierwotny kościół powstał w 1085 roku z fundacji Władysława Hermana¹. Nazwa Zborów utrwała się w połowie XV wieku, kiedy to pleban Piotr wznosił w 1459 r. drewnianą świątynię (informuje o tym wyryta na belce tęczowej inskrypcja). Według historyków architektury kościół jest czasowo jednorodny, choć trójboczne zakończenie prezbiterium może być późniejsze od zrębu ścian. Kościół został ponownie konsekrowany po odbudowie w 1654 roku. Około 1870 roku był remontowany, posiadał wówczas dwie kruchty od północy i zachodu. W latach 1906-1908 dobudowano do drewnianego kościółka ceglana, neoromańską nawę, zaprojektowaną przez S. Szpakowskiego, fundatorami byli Księżstwo Maciej Potocki i Róża z Radziwiłłów. W latach 2007-2009 przeprowadzono remont dachu kościoła, w 2011 roku wykonano prace konserwatorskie przy dekoracjach malarskich ścian i wyremontowano okna.

Kościół w Zborówku położony jest na wzniesieniu, górującym nad doliną Wisły. Obecnie jego bryła składa się z dwóch części: neoromańskiej, murowanej nawy z 1908 r. oraz starej, drewnianej świątyni z 1459 r., stanowiącej prezbiterium z zakrystią. Pierwotnie kościół był jednonawowy, orientowany z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Prostokątna zakrystia dobudowana jest od północy do prezbiterium, zachodząc nieznacznie na nawę. Kościół został zbudowany w konstrukcji zrębowej, na kamiennej podmurówce. Nawa i prezbiterium przykryte są dwuspadowym dachem, w części wschodniej nad prezbiterium składającym się z trzech połaci. Całość dachu kryta jest gontem. Na kalenicy dachu nawy usytuowana jest nakryta kopułą z latarnią sygnaturka o sześciobocznej podstawie. Elewacje kościoła pokryte zostały szalunkiem z pionowo ustawionych desek z listwowaniem. W nawie znajduje się płaski strop z fasetami. Prezbiterium przykryte jest pozornym sklepieniem kolebkowym. Na łuku tęczowym zachowała się profilowana belka wsparta na kroksztynach, z detalem skróconego sznura na bokach i ozdobną inskrypcją fundacyjną z datą 1459 rok. Na środku belki umieszczony jest późnogotycki drewniany krucyfiks z 2. połowy XV w. oraz rzeźby Matki Bożej i św. Jana Ewangelisty z początku XVI w. W prezbiterium znajduje się barokowy ołtarz główny z elementami gotyckimi. W północnej części nawy znajduje się późnogotycki tryptyk autorstwa Marcina Czarnego z 1. połowy XVI w. z obrazem św. Mikołaja i z klęczącą postacią - fundatorem kościoła, Grzegorzem ze Strzyżowa. Na skrzydłach wewnątrz przedstawieni są św. Grzegorz i św. Stanisław; na zewnątrz sceny ze Zwiastowania. W kościele znajdują się również ambona z 2 poł. XVIII w., ołtarze boczne z II poł. XVIII w. (w północnym krucyfiks z pocz. XVI w., w południowym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVIII w.). Polichromie na ścianach wykonał w 1914 r. Józef Wittman. Kościół wpisany jest do Rejestru Zabytków województwa Świętokrzyskiego pod nr A65, zabytkowe wyposażenie wnętrza kościoła pod nr 117B (17 pozycji).

Opis ołtarza.

Ołtarz główny w prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata powstał jako obiekt przyścienny o budowie architektonicznej, z podziałem na trzy osie i trzy kondygnacje. Murowana mensa wykonana została z cegły i wapienia pińczowskiego. Prawdopodobnie w XIX w. obudowana została drewnianymi ścianami na bokach i antepedium z symbolami eucharystycznymi i dwoma neogotyckimi maswerkami od frontu. Po bokach mensy, w części cokołowej ołtarza znajdują się ostrołukowo zakończone bramki z drzwiami, zwieńczone „uskrzydłonymi” sterczynkami. Powyżej poziomu mensy znajduje się wysoka predella o szerokości ściany wschodniej prezbiterium. Posiada ona gierowanie pod kolumnami nastawy oraz dwa kwadratowe relikwiarze, wykonane w formie kompozycji kwiatów z liśćmi, wykonanych z giętych, metalowych płaskowników, oszklone i otoczone szeroką, złożoną ramą. Druga kondygnacja nastawy ołtarzowej tworzą późnogotyckie elementy dawnego ołtarza z kaplicy Św.

¹ Ks. Jan Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Słopnickiem*. Druk szkoły rzemiosł w Marjówce 1929 r.

Mikołaja w Katedrze Wawelskiej mieszczącej się przed kapitułarzem². W związku z przebudową wnętrza kapitułarza w 1629 r. elementy nastawy zostały przekazane do będącego własnością biskupów krakowskich Zborówka. Jerzy Gadomski jako autora obrazów na skrzydłach ołtarza wskazuje krakowskiego malarza Jana Wielkiego oraz jego współpracownika jako autora figury Św. Mikołaja. Pośrodku drugiego poziomu nastawy ołtarzowej znajduje się późnogotycka, wklęsła, siedmioboczna szafa ze sklepieniem gwiazdzistym. Na bokach wnęki srebrzenie z czerwonym laserunkiem i motywem brokatów (do $\frac{3}{4}$ wysokości), od góry złożona płaszczyzna. Żebra sklepienia pozłoczone, pola sklepienia malowane w kolorze błękitu. Wnękę otacza od zewnątrz płaska, półkolistą zamknięta złożona rama z reliefową, wypukłą inskrypcją (minuskulą gotycką) o treści:

beatus+nicolaus+rat+sumptio+potitus++dovis+uir+b.+nos+devote+opot.+comitte+ut+ana+virtutis
+ei+admirem+Zboovan

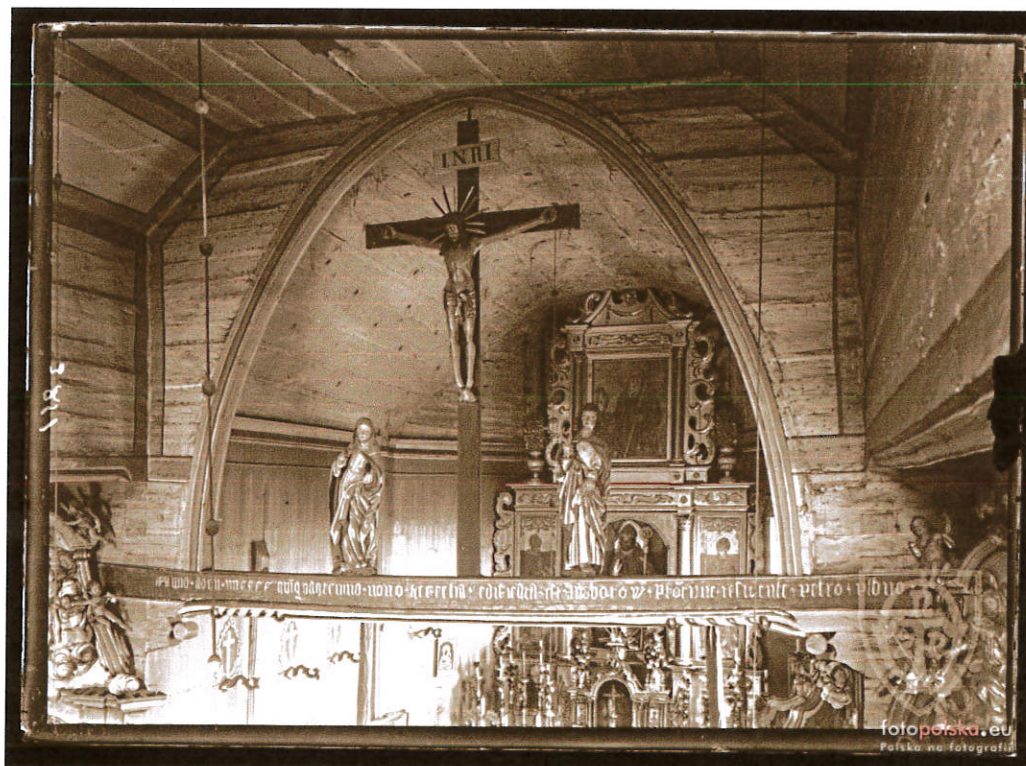
Na osi wnęki ustawiona jest drewniana, półpełna, drążona od odwrocia figura Św. Mikołaj z ok. 1481 r. Przedstawia ona postać starszego wiekiem mężczyzny z puklowaną brodą o nieco przysadzistej posturze, stojącego w kontrapoście z wysuniętą lewą nogą, lekko ugiętego w torsie, zwróconego w prawą stronę. Prawą dłońią Św. Mikołaj błogosławi, w lewej podtrzymuje pastorał z akantową, ażurową krzywaśnią. Postać ubrana jest w srebrną suknię i ramię oraz złota pelerynę z zieloną podszewką. Na głowie świętego srebrno-złota infuła, na dłoniach białe rękawice. Po bokach ramy wnęki, na tle płaskich ram ustawione są dwie kolumny z bazami i korynckimi głowicami (II poł. XVII w). Dalej po prawej stronie znajduje się późnogotyckie (1481 r.) skrzydło z obrazem otoczonym złożoną ramą ze złotym maswerkiem, przedstawiającym Św. Wojciecha na awersie oraz Matkę Bożą na rewersie, otoczona czerwoną płaską ramą. Po lewej stronie późnogotyckie (1481 r.) skrzydło z obrazem otoczonym złożoną ramą ze złotym maswerkiem, przedstawiającym Św. Stanisława na awersie oraz Archanioła Gabriela na rewersie, otoczona czerwoną płaską ramą. Ten poziom nastawy flankują dwa ażurowe uszaki z ornamentem małożowinowo-chrzęstkowym. Nad środkową częścią nastawy znajduje się belkowanie z gzymsem, dekorowane w polach fryzu poziomymi ornamentami małożowinowo-chrzęstkowymi. Trzeci poziom nastawy tworzą ustawione na bokach gzymsu rzeźbione wazony z bukietami kwiatów oraz wklęsła szafa z figurą Chrystusa Zmartwychwstałego z 2 ćw. XVIII w. pośrodku, flankowana dwoma wydłużonymi kolumnami korynckimi i dwoma ażurowymi uszakami z ornamentem małożowinowo-chrzęstkowym. Powyżej belkowanie z gzymsem i poziomym ornamentem małożowinowo-chrzęstkowym pośrodku fryzu. Na mensie ustawione jest architektoniczne, trójosiowe, złożone i srebrzone tabernakulum z 2 ćw. XVIII w. W jego centrum znajduje się szafka z półkolistą wysuniętym licem, ujęta po bokach płycinowymi ściankami z wolutowymi spływami. Powyżej arkada z obrotowym tronem i podstawą na krzyż i monstrancję. Na szczycie tronu baranek eucharystyczny z glorią, leżący na zamkniętej księdze. Po bokach tronu ściany z płycinami i rzędem trzech kolumnienek z każdej strony, flankowane ażurowymi, regencyjnymi uszakami. Na szczytach ścianek rozbudowane belkowania z półkolistymi frontonami, akroterionami i wazonami z pękami liści.

Ołtarz powstał około 1629 r.. Do jego budowy wykorzystano późnogotyckie elementy ołtarza Św. Mikołaja przekazane przez kapitułę krakowską. Na przestrzeni wieków podlegał licznym przekształceniom. Pierwsze z nich miało miejsce prawdopodobnie w 2 ćw. XVIII w., kiedy na mensie ołtarza ustawione zostało bogato dekorowane, późnobarokowe tabernakulum. Kolejna ingerencja w pierwotną formę ołtarza miała miejsce prawdopodobnie w II poł. XIX w., kiedy przebudowano część cokołową. Dodano wówczas dwie ostrołukowe bramki w zewnętrznych polach cokołu oraz obudowę bocznych ścian mensy i nowe antepedium. Na fotografii archiwalnej wykonanej przed powiększeniem kościoła (przed 1906 r.) zauważyć można, że nastawa ołtarza posiada niższą predellę, a w zwieńczeniu umieszczony jest obraz olejny na płótnie z przedstawieniem Św. Idziego opata (namalowany wg karty zabytku przez E. Szabrowskiego w 1878 r.). Samo zwieńczenie ma inne niż obecnie proporcje. Jest niższe, a nad jego belkowaniem widoczne jest spływowe zwieńczenie z barokową ornamentyką (niezachowane do dziś).

² Jerzy Gadomski, *Jan Wielki, krakowski malarz z drugiej połowy wieku XV*, Universitas Kraków 2005 r.

Fotografia wnętrza prezbiterium przed 1906 r. Widoczna niższa predella i brak tabernakulum (źródło: www.fotopolska.pl)

Fotografia wnętrza prezbiterium przed 1906 r. Widoczny w zwieńczeniu obraz Św. Idziego opata z 1878 r. (źródło: www.fotopolska.pl)

Okolo 1913 r., po rozbudowie kościoła nastąpiło kolejne przekształcenie ołtarza. Na mensie ustawiono tabernakulum z tronem na monstrancję. Zabieg ten wymusił podwyższenie predelli ołtarza, aby nie zasłonić pola głównego ołtarza. W centrum nastawy, w miejscu późnogotyckiej szafy umieszczono wówczas obraz Św. Idziego opata (wcześniej w zwieńczeniu), do podwyższonej wnęki w zwieńczeniu wstawiono późnogotycką figurę Św. Mikołaja. Zlikwidowano wtedy szczyt zwieńczenia. Mensa została poszerzona o dwie, sięgające ścian półki, na których ustawiono kandelabry.

Fotografia wnętrza prezbiterium w 1913 r. Widoczny w centrum ołtarza obraz Św. Idziego opata z 1878 r., w zwieńczeniu figura Św. Mikołaja. Predella ołtarza podwyższona, wstawione tabernakulum na mensie (źródło: www.fotopolska.pl)

Kolejna zmiana formy ołtarza miała miejsce w XX w. (przed 1996 r.). Obraz Św. Idziego opata umieszczony został w nowej ramie na południowej ścianie dawnej nawy kościoła, figura Św. Mikołaja powróciła do szafy w centrum ołtarza, we wnęce zwieńczenia umieszczono figurę Chrystusa Zmartwychwstałego z 2 ćw. XVIII w. Prawdopodobnie wtedy przeprowadzono również renowację ołtarza polegającą na jego przemalowaniu w kolorze jasnej zieleni, detale pierwotnie złoczone pokryte zostały szlagmetalem.

W 2000 r., w związku z wystawą Kraków 2000, późnogotyckie elementy ołtarza zostały zaprezentowane na Wawelu. W ramach przygotowania do ekspozycji figura Św. Mikołaja i skrzydła ołtarzowe zostały poddane odczyszczeniu i doraźnym zabiegom konserwatorskim. Po powrocie z ekspozycji skrzydła zostały zamontowane w sposób umożliwiający ich obracanie.

2. Technika wykonania.

Przed podjęciem prac konserwatorskich trudno jest ustalić precyzyjnie budowę technologiczną ołtarza. Po oględzinach obiektu *in situ* stwierdzić można, że struktura nastawy wykonana została z desek drewna iglastego, detale z XVII i XVIII w. z miękkiego drewna liściastego. Na ich powierzchnię nałożono warstwy zaprawy kredowo-klejowej. Strukturę pomalowano z użyciem farb olejnych, detale pokryto złotem płatkowym na warstwie pulmentu. Podobrazia późnogotyckich skrzydeł wykonane są z drewna. Na jego powierzchnię nałożono warstwę zaprawy kredowo-klejowej. Warstwa malarska wykonana została prawdopodobnie w technice temperowej (charakterystycznej dla okresu powstania obiektu), po wcześniejszym wykonaniu złocen i ram w technice pulmentowej. W tej samej technice wykonana została wnęka w polu centralnym. Na dużej jej powierzchni nałożono srebro i czerwony laserunek. Figura Św. Mikołaja wykonana jest prawdopodobnie w drewnie lipowym. Na powierzchni rozróżnić można warstwy zaprawy kredowo-klejowej, pulmentu, srebra i złota płatkowego i temperowej polichromii.

3. Stan zachowania i przyczyny zniszczeń.

Ołtarz zachował się w złym stanie technicznym i konieczne jest przeprowadzenie pilnych zabiegów konserwatorskich. Deski struktury ołtarza z XVII w. są mocno zdeformowane, wypukłe i spękałe. Na odstąpionych z warstw zaprawy (ubytki) fragmentach desek oraz na odwrociu ołtarza widoczne są liczne ślady żerowania drewnojadów. Na całej powierzchni struktury widoczne jest rozluźnienie spoin poszczególnych desek. Na licu zaobserwować można przemalowania powstałe podczas kolejnych renowacji ołtarza. Na całości warstwy malarskiej widoczny jest brud i miejscowe retusze. Pierwotnie złoczone XVII-wieczne detale ołtarza pokryte zostały warstwą szlagmetal. Pod wpływem warunków zewnętrznych jest on mocno pociemniał i miejscami skorodowany. Warstwa złocen i srebrzeń na tabernakulum i jego obudowie jest miejscami przetarta do warstwy pulmentu i zaprawy.

Na powierzchni późnogotyckich obrazów stwierdzono liczne zabrudzenia oraz drobne ubytki zaprawy kredowej wraz z polichromią, głównie w miejscach łączenia desek podobrazia oraz na ich zewnętrznych krawędziach. Zaprawa kredowo-klejowa nałożona na drewniane podobrazia jest dość gruba, krucha, pokryta gęstą siatką spękań, tworzących rodzaj silnej faktury na powierzchni warstwy malarskiej. Warstwa zaprawy odspojona jest miejscowo od podłoża tworząc pęcherze, a na granicy ubytków rozwarstwiona i podniesiona. Złoczone ramy obrazów zachowały się w złym stanie technicznym z licznymi spękaniem i przetarciami płatków złota. W miejscach pierwotnych reliefów z ornamentem kandelabrowym na płaszczyźnie ram widoczne są wtórne kity unieczyszczające formę. Figura Św. Mikołaja pokryta jest warstwą brudu i kurzu. Miejscami widoczne są spękania i odspojenia warstwy zaprawy. Złocenia i srebrzenia są mocno przetarte, miejscowo retuszowane. Wszystkie wymienione zniszczenia na elementach ołtarza były wynikiem ingerencji człowieka na przestrzeni kilku wieków, ale również naturalnych procesów jakie zachodzą w strukturze drewna, zapraw i warstw polichromii pod wpływem ciągłych zmian warunków atmosferycznych (wilgotność i temperatura). Postępujące zniszczenia obiektu niosą konieczność niezwłocznego wykonania prac konserwatorskich.

4. Wnioski i założenia konserwatorskie.

Struktura i detale ołtarza z XVII w.

Konserwacja obiektu przeprowadzona zostanie w dwóch etapach. Po przeanalizowaniu stanu zachowania elementów ołtarza proponuje się wykonanie konserwacji techniczno-zachowawczej wartościowych historycznie i artystycznie warstw obiektu oraz konserwacji estetycznej zmierzającej do przywrócenia zabytkowi jego pierwotnych walorów plastycznych. Celem przeprowadzenia konserwacji techniczno-zachowawczej będzie zatrzymanie procesów destrukcyjnych postępujących w obiekcie, wyeliminowanie ich przyczyn oraz przywrócenie warstwom obiektu utraconych właściwości technicznych. Wykonana zostanie dezynfekcja, dezynsekcja i impregnacja strukturalna drewna struktury i detali rzeźbiarskich ołtarza oraz jego wzmocnienie i stabilizacja. Usunięte zostaną przemalowania i pociemniały werniks z powierzchni struktury. Powierzchnia złoczona zostanie odczyszczona z nawarstwień. Wykonana zostanie konserwacja techniczna zapraw oraz ich uzupełnienie w partiach

ubytków. Zabiegi o charakterze estetycznym polegać będą na uzupełnieniu i rekonstrukcji złocień, oraz scaleniu kolorystycznym pierwotnej warstwy malarskiej. Powierzchnia polichromowana ołtarza zabezpieczona zostanie werniksem z osłoną przeciw promieniowaniu UV. Po pracach konserwatorskich obiekt wróci do wnętrza. W trakcie prac przeprowadzone będą badania konserwatorskie mające na celu ustalenie technologii i czasu powstania obiektu oraz sporządzona zostanie analiza z zakresu jego historii.

Późnogotyckie elementy ołtarza.

Konserwacja późnogotyckich elementów przeprowadzona zostanie w dwóch etapach i poprzedzona zostanie wykonaniem szeregu badań technologicznych. Po przeanalizowaniu stanu zachowania elementów proponuje się wykonanie jedynie niezbędnych zabiegów przywracających właściwości techniczne obiektów oraz konserwacji estetycznej zmierzającej jedynie do wyeksponowania i zabezpieczenia warstw pierwotnych. Celem przeprowadzenia konserwacji techniczno-zachowawczej będzie zatrzymanie procesów destrukcyjnych postępujących w obiektach, wyeliminowanie ich przyczyn oraz przywrócenie warstwom utraconych właściwości technicznych. Wykonana zostanie dezynfekcja, dezynsekcja i impregnacja strukturalna drewna podobrazni skrzydeł i figury Św. Mikołaja. Usunięte zostaną zabrudzenia i pociemniały werniks z powierzchni malatury, złocień i srebrzeń. Powierzchnia złocona zostanie odczyszczona z nawarstwień, uczytelnione zostaną pierwotne reliefy w ramach obrazów i ramie szafy. Wykonana zostanie konserwacja techniczna zapraw oraz ich uzupełnienie w partiach ubytków. Zabiegi o charakterze estetycznym polegać będą na uzupełnieniu złocień i srebrzeń, oraz scaleniu kolorystycznym pierwotnej warstwy malarskiej w ograniczonym, niezbędnym zakresie. Warstwy malarskie skrzydeł ołtarza i polichromia figury Św. Mikołaja zabezpieczona zostanie werniksem z osłoną przeciw promieniowaniu UV. Po pracach konserwatorskich elementy zamontowane zostaną w pierwotnych miejscach w nastawie ołtarza. W trakcie prac przeprowadzone będą badania konserwatorskie mające na celu ustalenie technologii i czasu powstania obiektu oraz sporządzona zostanie analiza z zakresu jego historii.

5. Program prac konserwatorskich.

Struktura i detale ołtarza z XVII w.

1. Ustawienie rusztowań przy ołtarzu i zabezpieczenie obiektów we wnętrzu prezbiterium.
2. Oczyszczenie (odkurzenie) ołtarza z nawarstwień brudu i kurzu.
3. Podklejenie ratunkowe odspojonych warstw zaprawy, polichromii i złocień na powierzchni struktury ołtarza, tabernakulum i detali 5% roztworem kleju glutynowego.
4. Wykonanie badań stratygraficznych na strukturze i detalach ołtarza oraz dokumentacji fotograficznej przed konserwacją.
5. Rozpoznanie sposobu i stanu łączeń elementów ołtarza.
6. Demontaż elementów ruchomych ołtarza (ornamenty, profilowane listwy)- przewiezienie do pracowni konserwatorskiej.
7. W razie możliwości technicznych demontaż struktury ołtarza- przewiezienie do pracowni konserwatorskiej.
8. Odczyszczenie powierzchni elementów konstrukcji ołtarza (belki przy ścianie), dezynsekcja i impregnacja strukturalna drewna.
9. Ewentualna wymiana najbardziej zniszczonych drewnianych elementów nośnych konstrukcji ołtarza.
10. Usunięcie metalowych elementów, tj. gwoździ, haków itp. z powierzchni struktury i detali złoconych.
11. Usunięcie wszystkich nieoryginalnych przemalowań i nawarstwień z powierzchni (miejscowe retusze, pociemniały werniks, wosk, przemalowania olejne na powierzchni struktury ołtarza, warstwy szlagmetal i szlagaluminium na detalach snycerskich, kolumnach i listwach) metodą chemiczną bądź mechaniczną, wybraną na podstawie prób.
12. Oczyszczenie z zabrudzeń zachowanych złocień kompozycją rozpuszczalników z udziałem DMF lub metodą gumowania i chlebowania.

13. Przeprowadzenie zabiegu dezynsekcji drewna struktury i detali snycerskich metodą iniekcji i powlekania środkiem owadobójczym np. Hylotox Q firmy Altax lub Permethrin.
14. Impregnacja drewna struktury ołtarza, rzeźb i złożonych detali roztworem tworzywa akrylowego np. Hekol I50 lub Paraloid B72 w ksylenie, toluenie i acetonie (10-15%), metodą kąpieli elementów drobnych i powlekania partii struktury od strony lica i odwrocia.
13. Chemiczne usunięcie pozostałości tworzywa po zabiegu impregnacji z powierzchni struktury ołtarza i złożonych detali
14. Sklejenie rozluźnionych połączeń drewna przy użyciu kleju- tworzywa akrylowego np. Hekol I50 lub odwracalnego kleju stolarskiego.
15. Wymiana lub wzmocnienie elementów konstrukcji odwrocia struktury ołtarza.
16. Rekonstrukcja zniszczonych fragmentów rzeźbiarskich w drewnie i masie np. Sika SC 258 z pyłem drzewnym.
17. Uzupełnienie ubytków drewna w formie wstawek drewnianych lub kitów trocinowych na bazie żywicy np. Hekol I50 lub Paraloid B 72.
18. Uzupełnienie ubytków zaprawy kredowo-klejowej na powierzchni struktury ołtarza i złożonych detali.
19. Uzupełnienie ubytków pulmentu.
20. Uzupełnienie ubytków powierzchni złożonej przy użyciu złota płatkowego i złota pudrowego oraz srebra płatkowego i proszkowego (opracowanie powierzchni poprzez polerowanie i matowienie).
21. Uzupełnienie scalające warstwy pierwotnej polichromii struktury ołtarza w technice olejno-żywiczej (np. farby Maimeri Restauro).
22. Zabezpieczenie warstw malarskich werniksem końcowym akrylowym z filtrem UV.
23. Przeprowadzenie badań stratygraficznych, odczyszczenie i ewentualna naprawa ściany ołtarzowej.
24. Montaż struktury ołtarza i jego elementów w pierwotnym miejscu.
25. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

Późnogotyckie elementy ołtarza.

Skrzydła ołtarza i szafa figury Św. Mikołaj.

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektu przed konserwacją.
2. Zabezpieczenie (podklejenie) złuszczonych i odspojonych warstw zapraw i polichromii z użyciem 5% kleiku glutynowego (in situ).
3. Demontaż skrzydeł i szafy z ołtarza, transport do pracowni konserwatorskiej.
4. Usunięcie zabrudzeń i kurzu z powierzchni lica i odwrocia obiektów metodami mechanicznymi na sucho.
5. Właściwe podklejenie złuszczeń i odspojień warstwy pierwotnej zaprawy metodą zastrzyków z ok. 5% kleiku glutynowego po wcześniejszym podsączeniu alkoholem w celu zmniejszenia napięcia powierzchniowego.
6. Wykonanie badań fizykochemicznych obiektu (fotografia w świetle UV, IR, badania chemiczne pigmentów, spoiw i folii, badania dendrologiczne).
7. Dezynsekcja drewna obiektów środkiem np. Permetrim lub Hylotox Q metodą powlekania odwrocia i odsłoniętych partii drewna na licu.
8. Impregnacja wzmacniająca i dezynfekcja drewna ok. 12% roztworem żywicy np. Paraloid B72 w toluenie i acetonie z dodatkiem tymolu.
9. Sklejenie spękań drewna i łączy desek z użyciem kleju np. Hekol I50 lub Paraloid B72.
10. Odczyszczenie drewna z pozostałości impregnatu i kleju.
11. Usunięcie werniksów oraz ewentualnych przemaalowań i retuszy powstałych na warstwach malarskich z XV metodami chemicznymi po wcześniejszym przeprowadzeniu prób.
12. Wykonanie uzupełnień ubytków drewna podobrazia wstawkami drewnianymi i masą żywiczną z pyłem drzewnym.
13. Przeklejenie drewna w miejscach ubytków zaprawy ok. 10% klejem glutynowym.

14. Uzupelnienie ubytków zaprawy kredowo-klejowej na licu.
15. Szlifowanie zapraw i wykonanie imitacji spekań zaprawy za pomoca plytkiego rytu, rekonstrukcje niezachowanych reliefow na ploszczyznach ram.
16. Nałożenie naturalnego pulmentu w miejscach rekonstrukcji zloceń i srebrzeń.
17. Nałożenie zlota i srebra proszkowego w miejscach ubytkow, polerowanie i matowienie powierzchni.
18. Izolacja zaprawy w miejscach przeznaczonych do scalenia kolorystycznego bielonym szelakiem i werniksem retuszarskim.
19. Scalenie kolorystyczne ubytkow polichromii i laserunkow na ploszczyznach szafy metoda punktowania z uzyciem odwracalnych farb np. Maimeri Restauro (w miejscach, gdzie nie bedzie mozliwa identyfikacja kompozycji proponuje sie scalenie powierzchni kitow kolorem lokalnym).
20. Zabezpieczenie powierzchni warstwy malarskiej werniksem koncowym pofmatowym z filtrem UV.
21. Transport obiektow i montaz w pierwotnym miejscu.
22. Wykonanie pelnej dokumentacji konserwatorskiej wedlug obowiazujacego schematu.

Figura Św. Mikołaja.

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektu przed konserwacją oraz wykonanie badan fizykochemicznych obiektu (fotografia w swietle UV, IR, badania chemiczne pigmentow, spoiw i folii, badania dendrologiczne).
2. Oczyszczenie obiektu z nawarstwień brudu i kurzu.
3. Podklejenie odspojonych warstw zaprawy, polichromii i zloceń na powierzchni rzeźby 5% roztworem kleju glutynowego.
4. Wykonanie badan stratygraficznych na powierzchni rzeźby.
5. Usunięcie metalowych elementow, tj. gwoździ, hakow itp.
6. Usunięcie wszystkich nieoryginalnych przemalowań i nawarstwień metoda chemiczna, bądź mechaniczna, wybrana na podstawie prob z powierzchni rzeźb. Zabieg przeprowadzany bedzie etapami z udokumentowaniem i przebadaniem kazdej warstwy. Mozliwe bedzie ewentualne pozostawienie ich „swiadkow” w wybranych miejscach. Wybór metod i srodkow do usuwania przemalowań poprzedzony zostanie probami na ich skuteczność i bezpieczenstwo dla warstw lezacych glębiej. Proponuje sie sporządzenie mieszanin rozpuszczalnikow, a w przypadku ich niezupełnej skuteczności zabieg wspomagany bedzie metoda mechaniczna z zastosowaniem skalpeli.
8. Doczyszczzenie zachowanych zloceń kompozycja rozpuszczalnikow z udzialem DMF.
9. Doczyszczzenie zachowanych zloceń kompozycja rozpuszczalnikow lub mechanicznie z uzyciem gum syntetycznych.
10. Przeprowadzenie zabiegu dezynsekcji metoda iniekcji i powlekania srodkiem Owadobójczym np. Hylotox Q firmy Altax lub Permethrin (po wcześniejszym wykonaniu prob na jego oddziaływanie na warstwy polichromii i zapraw).
11. Impregnacja drewna roztworem tworzywa akrylowego np. Paraloid B 72 w ksylenie, toluenie i acetonie (10-15%), metoda kapieli elementow drobnych, iniekcji i powlekania od strony odwrocia.
12. Odczyszczzenie powierzchni po zabiegu impregnacji.
13. Sklejenie rozluźnionych polaczeń drewna przy uzyciu kleju- tworzywa akrylowego np. Hekol I50 lub Paraloid B72.
14. Rekonstrukcja zniszczonych fragmentow rzeźbiarskich w drewnie i masie np. Sika SC 258 z pyłem drzewnym.
15. Uzupelnienie ubytkow drewna w formie wstawek drewniane lub kitow trocinowych na bazie żywicy np. Hekol I50 lub Paraloid B 72.
16. Uzupelnienie ubytkow zaprawy kredowo-klejowej na powierzchni rzeźby i atrybutu.
17. Uzupelnienie ubytkow pulmentu w partiach zloconych i srebrzonych.
18. Uzupelnienie ubytkow w partiach zloconych przy uzyciu folii zlotej i zlota proszkowego, w partiach srebrzonych z uzyciem srebra proszkowego (opracowanie powierzchni poprzez polerowanie i matowienie).

19. Uzupełnienie scalające warstwy pierwotnej polichromii rzeźby w technice olejno-żywicznej (np. farby Maimeri Restauro).
20. Zabezpieczenie warstw malarskich werniksem końcowym akrylowym.
21. Montaż figury w pierwotnym miejscu.
22. Wykonanie pełnej dokumentacji konserwatorskiej według obowiązującego schematu.

2024 r. chr.
Rzeszów, styczeń 2023 r.

Marcin Gruszczyński
Marcin Gruszczyński
artysta plastyk
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
dyplom ASP Kraków nr 5764

Fot. 1, 2. Drewniany ołtarz z II poł. XVII w. z późnogotyckimi elementami z ok. 1481 r. z prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. Świętokrzyskie). Stan przed konserwacją, widok całości ołtarza i zbliżenie tabernakulum z 2 ćw. XVIII w. Wyk. M. Gruszczyński, styczeń 2024 r.

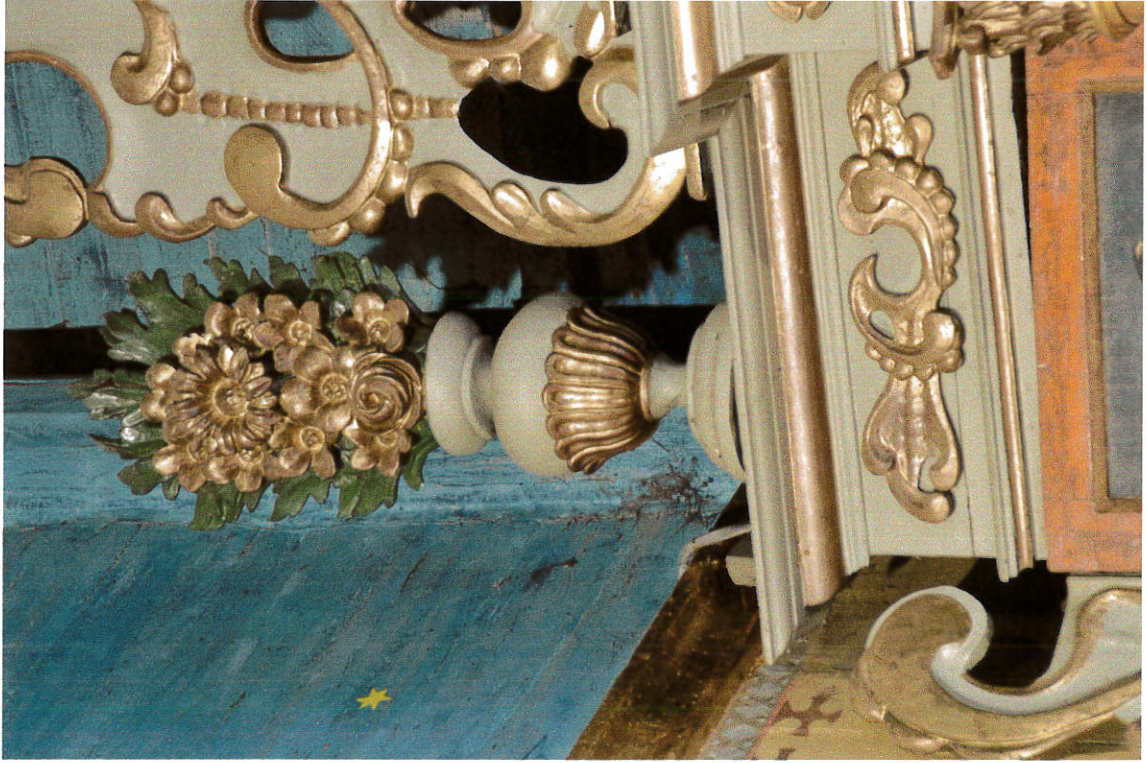
Fot. 3, 4. Drewniany ołtarz z II poł. XVII w. z późnogotyckimi elementami z ok. 1481 r. z prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. Świętokrzyskie). Stan przed konserwacją, zbliżenie awersów późnogotyckich skrzydeł z przedstawieniami Św. Stanisława (po lewej) i Św. Wojciecha (po prawej)
Wyk. M. Gruszczyński, styczeń 2024 r.

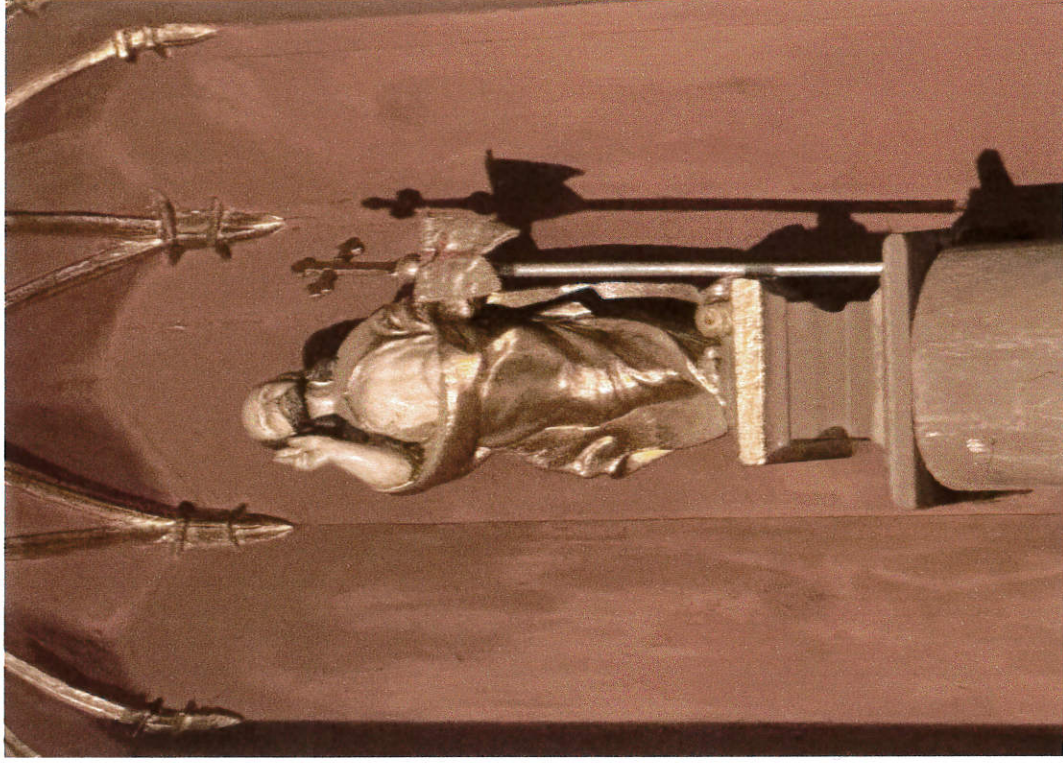
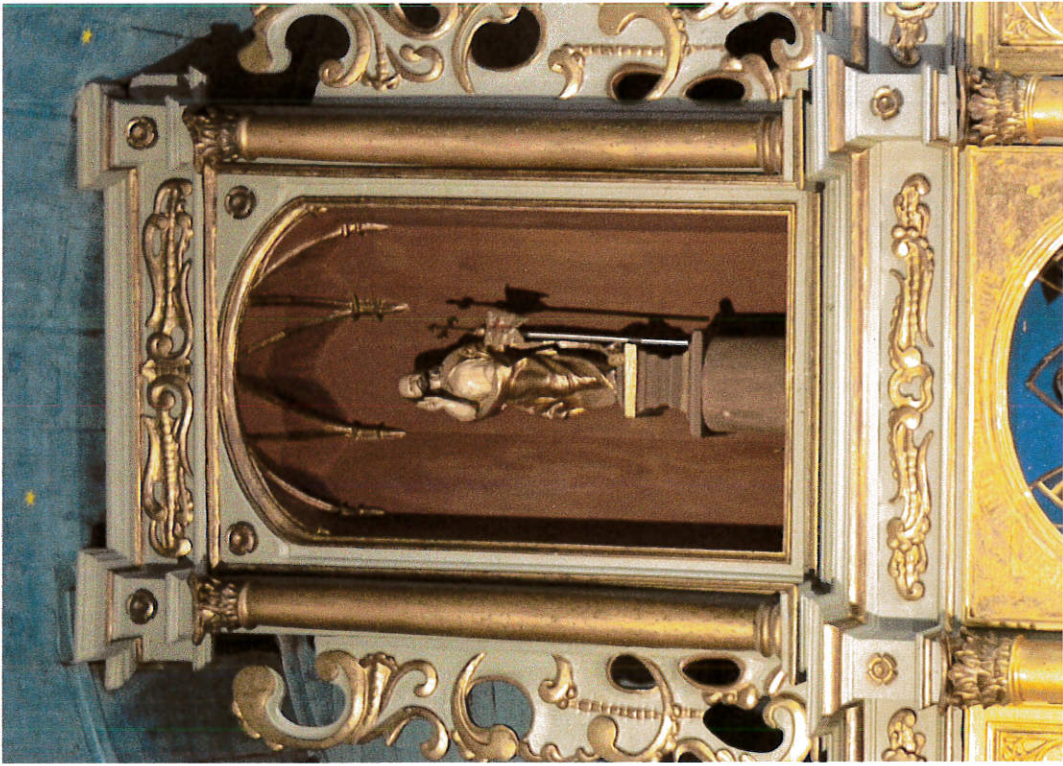
Fot. 5, 6. Drewniany ołtarz z II poł. XVII w. z późnobarokowymi elementami z ok. 1481 r. z prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. Świętokrzyskie). Stan przed konserwacją, zbliżenie rewersów późnobarokowych skrzydeł z przedstawieniami Archanioła Gabriela (po lewej) i Marii (po prawej)
Wyk. M. Gruszczyński, styczeń 2024 r.

Fot. 7, 8. Drewniany ołtarz z II poł. XVII w. z późnogotyckimi elementami z ok. 1481 r. z prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. Świętokrzyskie). Stan przed konserwacją, zbliżenie szafy w centrum nastawy i figury Św. Stanisław. Wyk. M. Gruszczyński, styczeń 2024 r.

Fot. 9, 10. Drewniany ołtarz z II poł. XVII w. z późnogotyckimi elementami z ok. 1481 r. z prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. Świętokrzyskie). Stan przed konserwacją, zbliżenie wazonów na gzymsie nastawy, styczeń 2024 r.

Fot. 11, 12. Drewniany ołtarz z II poł. XVII w. z późnogotyckimi elementami z ok. 1481 r. z prezbiterium kościoła parafialnego pw. Św. Idziego opata w Zborówku (gm. Pacanów, woj. Świętokrzyskie). Stan przed konserwacją, zbliżenie zwieńczenia i figury Chrystusa Zmartwychwstałego z 2 ćw. XVIII w.. Wyk. M. Gruszczyński, styczeń 2024 r.